

számmal hazudták ennek meg annak a (nemlétező) könyvnek az olvasását.

A könyv, mely a honi fiatal román értelmiségiek nivós szemléjének, a *Freamătul Scoalei*-nek kiadványai között jelent meg, egy mélyenlátó és mégis gyakorlati eszközöket és célokat szemelött tartó kutató ujszerű, élvezetes stílussal megírt értékes munkája. (*Fekete Ferenc*)

E. M. REMARQUE: HÁROM BAJTÁRS. (Athenaeum. Budapest.)

A cím mindent megmond. Három férfi életközösségét, közös gondjait és küzdelmeit, illanó örömeit és bánatait tükrözi Remarque új regénye, mely a szolidaritás halkszavú, de annál megragadóbb kifejezése. Három bajtárs, akik együtt csinálták végig a világháborút, utána ismét összeállnak s a „békés“ polgári foglalkozás nem kevésbé küzdelmes frontján, egy autójavító műhely fedezékében robotolnak a mindennapi kenyérért. 1930, Berlinben vagyunk. Remarque nem fest korképet, a nagy, átfogó kép, a kivetülő távlat nem az ő eleme. Remarque mozaikokat rak egymásra, futó, illanó képeket vetít, töredéket, epizódokat s így adja vissza az akkori élet egészét, egyetemesebb jelentésében. Helyenként a részletek gondos ábrázolásában, s alakjai sorsának meghitt átélésében Falladára emlékeztet. Igaz, őszinte könyv, alaphangjában kesernyés és fanyar, mint a háborús élmények illuziómentes nemzedéke. Legalább is Remarque az. A *Nyugaton a helyzet változatlan* szerzője, maga írja újabb regényében, hogy a háború utáni nemzedék olyan nehezen találja meg a szavakat, ha van is mondanivalója. „És még, ha tudjuk is a szavakat, akkor is szégyenkezünk kimondani. Igazában mindezek a szavak elmúlt évszázadokba valók. A mi századunk még nem alkotta meg érzelmei számára a szavakat. Csak bursikózus tud lenni — minden egyéb nem valódi.“

A három bajtárs élete is ilyen bursikózus, bohémes. De talán minden bohémia mögött ott bujkál a hiányérzet, a szemérmesen leplezett fájdalom s az öngyilkos bohémek szériája a legvégső tanuságtétel emellett. Csalódások, kiábrándulások, céltalanság és reménytelenség visszájába csaptak át; bohémségbe menekszik, majd sikertelen kísérlet után az adekvát tettebe — a öngyilkosságba. Erre néhány bohém kortársunk esete végleges példa.

Remarque fájdalmasan fanyar, szinte szárnyaszegett. De mivel szubjektive igaz, átélt eseményeket tükröz, meggyőzően hat, s nem taszít vissza.

A könyvön két szerelem viharzik át. Az egyik: a három bajtárs szerelme az — autóhoz. Ugy látszik, ez se utolsó szenvedély. Remarque olyan gyöngéd odaadással ír róla, oly elmerüléssel és szenvedelmesen, hogy ezért a passzióért szinte megirigyeljük. A mának technikus embertípusa ír itt prózában hőskölteményt a gépről.

A másik szerelem a Remarque, egy nő iránt. Autószerelmük viharzó, száguldó, ez a másik halkabb, fojtottabb, szemérmesebb. Talán ez is valami *mai*, sajátos; tárgyilagosabb, tartózkodóbb, mint az előző nemzedékeké. Remarquénak sikerült a férfi-nő vonatkozásban valami rendkívül finom, vonzó és meghatározó viszonylatot megjeleníteni. A motivum: a szerelem, „örök“. S alig van romancier, aki e témát elkerülte volna. De milyen más ez az indulat Remarquénál, mint pl. Kellermann Ingeborgjában. France Vörös lilimában, vagy akár Hauptmann Soanai eretnekében, Wells szenvedélyes barátok vagy Claude Anet: Ariane c. regényében! Hiján van diabolikusnak, démoninak, nem alkalmas a pszichoanalízis számára s éppoly távolesik Daudet Saphojától, mint mondjuk a Courts-Mahler regények hig érzelmességétől. Tiszta lira, két ember egymásbafonódó testi-lelki

szerelme, önmagábafeledkezése egy megrendült, süllyedő világ peremén. Ezt a szerelmet tragikus árnyak kísérik; a leány gyógyithatatlan tüdőbaja, mely együttlétük virágzásában bontakozik ki. Fájdalmas, kesernyés — bursikóz könyv Remarque új regénye, de igaz és tiszta, művészi és emberiegegyaránt dokumentum. (Neufeld Béla)

ROGER MARTIN DU GARD: VÉN EURÓPA (Nyugat kiadása, Budapest.)

A Nobel-díjjal kitüntetett *Roger Martin du Gard Vieille France* című magyarul *Vén Európa* címen megjelent regénye tulajdonképpen csak izeltő a nagy francia író oeuvrejéből. Du Gard „francia méretű” *Jean Barois* vagy *Lés Thibaults* regényciklusa szomszédságában a *Vén Európa* szerény kötete egyenesen csak elbeszélés, mint ahogy Thomas Mann *Halál Velencében* című munkája vagy a *Tomio Kröger* is csak elbeszélés a *Budenbrookház*, a *Varázshegy* vagy a *József* sorozat mellett.

Roger Martin du Gard-t a szélesebb magyar olvasóközönségnek a könyv előszavában *Gyergyay Albert* mutatja be. E finom kis esszé célja a normandiai Bellemeben Flauberthez hasonlóan remetéskedő szerzőt annak bemutatni, aki: az „igazság, béke, ember” hármas jelszavának személytelenségre törekvő szolgájaként. Gyergyay Albert szerző helyét a modern francia irodalomban Proust és Gide pszichologizmusával, valamint Zola és Romain naturalizmusával szemben a flauberti realizmus oldalán jelöli meg.

Valóban alig ismerkedünk meg az első oldalak ökonomikus patakzásával, máris ráismerünk arra a tárgyilagos hüvösségtől belengett légkörre, melynek érvényesítését a valóságábrázolás előnyére Flaubert nemcsak követelte, hanem gyakorolta is. Az író személye eltűnik a mondatok, sorok, oldalak mögött, felszívódik alakjaiban, melyeknek mindegyike teljes életet él.

Kik ezek a figurák? Egy Maupeyrou nevű francia község kisemberei. Joigneau a postás, akinek egy napi, reggeltől estig tartó foglalatlansága nyomán, nemcsak diabolikusan ravasz paraszti lelkével ismerkedünk meg, hanem az öreg Franciaiban, a vidék örök lelkeivel is, akik gonoszságokkal, elfojtottságokkal, vágyaikkal és homályos reményeikkel éppoly örök módon franciák, mint amennyire oroszok a *Holt lelkek* örök-eleven alakjai. Itt van Joigneau, aki mindössze néhány mozaikban villan elő, (felismerjük benne a *Vörös és fekete* Julien után áhító de Renalnéját), ahogy a tudata felszínét korbácsoló ösztönei a nála szobátbérlő inasgyerek felé sodorják. Vagy itt van Fritz, a kertész, a mamlasz német hadifogoly, aki egy francia paraszttasszony francia gyermekének az apja. A politizáló fiatalok, akik köpnek a falura és lázadásukban a szárnyalni vágyó fiatal lélek csapkod. Kibontakoznak a paraszti lét lelki szörnyűségei, a kapzsi cselszövények, az érvényesülési vágy, a társadalmi és gazdasági törtetés kicsattanó indulatai.

Az alakok mögött megnyílik a modern Franciaország belső harca: a politika, a klerikalizmus és a republikanizmus szüntelen küzdelme és e küzdelem gyújtójában a franciaországi világi nevelés, a néptanító hősiességsorsának kérdése, aminek maradandó irodalmi emléket Zola állított az *Igazság*-ban. Mint Zola regényében, úgy itt is, a néptanító fejezi ki az író optimizmusát. Ez az optimizmus azonban nemcsak az író optimizmusa, hanem annak az új humanista realizmusnak az optimizmusa is, amelynek Roger Martin du Gard csak egyik hírelője. A süllyedő Európában ez az optimizmus annyira paradox, amennyire joga van a realista irodalomnak a legsötétebb társadalmi firmamentum alatt egy szebb és jobb jövőjű Európában reménykednie, ellenére a valóságnak, amit Roger Martin du Gard kis regénye is oly kiméletlenül megmutat s a magyar fordítás ere-